

ГРИЦІВ Віталія Богданівна,
викладач англійської мови
Львівського інституту банківської справи
Університету банківської справи НБУ

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІСТУ І СТРУКТУРИ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ

Особливості змісту та структури професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи. У статті автор проводить аналіз компетентнісного підходу та детально зупиняється на різновиди професійної компетентності – професійно-етичній компетентності. Визначаються суть та особливості формування зазначеної компетентності для фахівців банківської справи, а також виділяються її основні компоненти.

Ключові слова: компетентність, професійно-етична компетентність, професійна етика, мораль, етичний компонент, професійний компонент.

Інноваційні тенденції розвитку сучасного українського суспільства, зростання ролі моральних основ існування людської спільноти провокують зміни освітніх пріоритетів та цінностей. Жодна країна не може існувати без банків, які виступають охоронцями комерційної моралі і, в певній мірі, забезпечують благополуччя всіх учасників економічних відносин.

Заміна авторитарного та формального підходів на компетентнісний, особистісно орієнтований, контекстний, полікультурний висувають нові вимоги до професійної підготовки майбутніх фахівців будь-якої сфери. Особливо значущим у вищезгаданій підготовці є рівень сформованості компетентності фахівця як складової його професійності.

Проведений теоретичний аналіз наукової літератури дозволив установити, що сучасні дослідження професійно-етичної компетентності спираються на методологію системного, культурологічного і аксіологічного підходів. Системний підхід дає можливість розглянути досліджуваний об'єкт у його цілісності, а також основні зв'язки та відносини між елементами системи. Стосовно культурологічного підходу, то він розглядає педагогічні явища на фоні постійно змінюваного соціуму. Аксіологічний підхід розкриває професійно-етичну компетентність як діяльність щодо створення цінностей.

Метою представленої статті є визначення сутності та структури професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи.

Аналіз наукової психологічної літератури довів наявність досліджень щодо компетентнісного підходу в сучасній освіті. Відомі праці таких учених, як І. Андрєєва [2] (аналіз емоційної компетентності); Н. Баловсяка [3] (дослідження інформаційної компетентності), Д. Демченко [5] (іншомовна компетентність), Л. Петровська [10] (комунікативна компетентність) та ін.

На основі аналізу науково-педагогічної та психологічної літератури щодо сутності поняття «компетентність» у представленому дослідженні за основу взято розуміння «компетентності» як *здатності застосовувати знання та вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і в професійних ситуаціях* [5].

Як показує аналіз соціологічної, психологічної і педагогічної літератури, серед наукових напрямків дослідження професійної компетентності виділяють такий, що зосереджений на видах структур професійної компетентності. Вчена А. Маркова виокремлює спеціальну, соціальну, особистісну та індивідуальну види професійної компетентності [8]. На її думку, зазначені види компетентності характеризують зрілість людини у становленні особистості професіонала. Види професійної компетентності вчена характеризує таким чином:

спеціальна – оволодіння власне професійною діяльністю та високому рівні та здатність проектувати свій подальший професійний розвиток;

соціальна – оволодіння спільною професійною діяльністю, прийомами професійного спілкування, поява відповідальності за результати спільної професійної праці;

особистісна – оволодіння засобами особистісного самовираження і саморозвитку та засобами протидії професійним деформаціям особистості;

індивідуальна – оволодіння прийомами самореалізації особистості у межах професії, готовність до професійного зростання тощо.

Вищезазначені види професійної компетентності означають зрілість особистості у професійній сфері, окрім того, А. Маркова виділила загальні міжпрофесійні компоненти (здатність планувати, організувати, регулювати професійну діяльність, самостійність у прийнятті рішень, гнучкість теоретичного та практичного мислення, мотивація щодо досягнення успіху тощо) [8].

Узагальнений аналіз представленої проблеми дослідження показує, що у педагогіці існують підходи, що дозволяють співвідносити професійну компетентність зі здібностями, вміннями та знаннями, адекватними професійним завданням і достатні для їх вирішення. Наукова позиція таких учених, як І. Колеснікова, частково співпадає з вищезгаданим підходом, оскільки у структурі професійної компетентності вчена виділяє такі складові: рефлексію, креативність, особистісно-гуманні орієнтації. Є. Огарьов виокремлює у структурі компетентності лише п'ять компонентів: знання досвіду; володіння найкращими досягненнями галузі, в якій діє фахівець; відповідальність за досягнуті результати; адекватність обраних засобів та способів дії відповідно до обставин місця і часу; здатність здійснювати самовдосконалення; високий рівень розуміння сутності виконуваних завдань.

Варта уваги наукова позиція вченої К. Альбуханової, яка основними складовими професійної компетентності визначає знання, як усвідомлену інформацію про зовнішній та внутрішній світ людини; вміння як психічне утворення, в основі якого засвоєння прийомів і навичок професійної діяльності; навички, як дія, що доведена до автоматизму; професійну позицію спеціаліста, як системне явище (логічно взаємопов'язані установки та орієнтації, відношення й оцінки); індивідуальні та психологічні особливості людини; акмеологічні інваріанти спеціаліста, як внутрішні мотиватори, завданням яких є усвідомлення потреби в постійному й активному саморозвитку [1].

У дослідженні етнокультурної компетентності фахівця вчений О. Гуренко співвідносить її з інтегрованим педагогічним явищем, що містить такі компоненти: гносеологічний, інтегративно-оцінювальний, особистісний, процесуальний та проєктивний. Забезпечення результативної етнокультурної діяльності, на думку науковця, можливе лише за логічної і послідовної взаємодії зазначених компонентів [4].

У дослідженнях Л. Карпової основними складовими професійної компетентності є такі сфери: мотиваційна (містить особистісно-мотиваційну, соціальну та мотиваційну компетентності), предметно-практична (методична, методологічна, дидактична, спеціально наукова, інформаційна, комунікативна, економіко-правова, управлінська, валеологічна компетентності), саморегуляційна [6].

З метою визначення змісту дефініції *«професійно-етична компетентність майбутніх фахівців банківської справи»*, то вважаємо за потрібне також проаналізувати особливості професійної діяльності, що притаманні лише вищезазначеним фахівцям.

У порівнянні з минулим, вимоги до банківського персоналу змінилися. Більш імовірним кандидатом на місце у банку сьогодні може стати діяльна особа, здатна надихнути молодих, повних ентузіазму людей, ніж людина з традиційним дипломом про освіту.

Знання та розуміння ролі банківських установ у функціонуванні ринкової економіки, а також поінформованість про політико-економічне значення окремих банківських операцій та про вимоги ринку (клієнти, конкуренти) мають велике значення для того, щоб поведінка працівників банку відповідала зовнішнім вимогам. Не засуджується перехід з одного банку в інший з метою зробити кар'єру – ключові посади у деяких банках займають люди, які прийшли «зі сторони», а не ті, хто піднялись «службовими сходами» цього банку. Оскільки змінився тип роботи, то змінився і тип банківського персоналу. Сьогодні цінуються не ті, які можуть гарно працювати, а ті, які «не вміють» працювати погано.

Компетентність, здібності банківського працівника проявляються не лише у сфері його професійної діяльності, але і в його мотивації та в комерційних здібностях.

Розглянемо ці аспекти детальніше. Мотивація – рушійна сила або спонукальна причина зробити або не робити що-небудь.

Є цілий ряд чинників, що впливають на мотивацію в професійній діяльності, а саме: визнання з боку клієнтів і колег; виклик власним силам та здібностям; успіх у роботі; співпраця усередині добре функціонуючого колективу; можливість діяти самостійно; оплата праці.

Крім того, багатьом працівникам доставляє радість спілкування з клієнтами і можливість допомогти людям.

У сфері професійних знань особливо важливу роль грає знання банківських продуктів і пропонованих послуг.

Для банківських працівників необхідно вміти представляти (презентувати) продукти, пропоновані конкретним відділом або філією (наприклад, відкриття рахунка, депозиту, видача кредиту, продаж сертифіката і тому подібне).

Освітні програми щодо підготовки майбутніх фахівців банківської справи задають ціннісно-смыслові основи, культурно-інтелектуальне середовище, в якому фахівець розвиватиме, створюватиме, досягатиме ті чи інші цінності духовності та моралі. У зв'язку із цим виняткового значення набуває аналіз наукової літератури щодо формування не професійної, а професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи, що дозволить виділити різні підходи до розуміння сутності професійно-етичної компетентності.

Професійна компетентність банківського працівника тим вище, чим краще він орієнтується в цих питаннях. Тому ще однією дуже важливою вимогою до банківського службовця є постійне вивчення необхідних матеріалів. Працівник може переконливо продати який-небудь банківський продукт тільки у тому випадку, якщо сам переконаний у його якості, а також знає можливості і ризики пов'язані з ним. На жаль, так буває далеко не завжди, і незадоволення клієнтів служить критерієм оцінки дій банку.

Третя складова вимог включає комерційні здібності, позитивне спілкування з клієнтами й ведення бесід.

Сучасна банківська система – це сфера різноманітних послуг своїм клієнтам – від традиційних депозитно-позикових і розрахунково-касових операцій, що визначають основу банківської справи, до новітніх форм грошово-кредитних та фінансових інструментів, використовуваних банківськими структурами (лізинг, факторинг, траст і так далі).

Відповідно до етичної компоненти професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи, то нами взято до уваги дослідження, що стосуються професійних та моральних характеристик фахівця.

Беззаперечним є той факт, що норми професійної моралі залежать від особливостей професійної діяльності. Відповідно, основними особливостями професійної діяльності банківських працівників є:

- специфіка професії банківських працівників створює на них найвищий попит на ринку праці;
- майбутня професія банківського працівника вимагає від нього: відмінних аналітичних здібностей, сконцентрованості, терпіння, комунікабельності, організованості тощо;
- професія банківського працівника дає можливість кар'єрного зростання (соціальної мобільності по вертикалі);
- фахівці банківської сфери виконують розрахунки за матеріальними, трудовими та фінансовими витратами, беруть участь у розробці нових банківських продуктів.

Як свідчить аналіз соціально-економічного досвіду розвинених країн світу, етика (зокрема, економічна), культура праці й наукові методи організації праці – основа ринкової економіки.

Перші практики економічної етики Г. Форд та М. Вебер стверджують, що економічна етика є не що інше, як пріоритет людини над матеріальними цінностями, якими вона управляє у виробничому процесі [11].

Однією з актуальних проблем є усвідомлення ролі і значення бізнес-етики у професійній діяльності. Моральність є сферою найскладніших людських відносин, що впливають на мотивацію та поведінку людей.

Професійна етика банківських працівників – невід'ємна частка загальнолюдської моралі, в межах якої відбувається її формування. Аналіз змісту професійної етики свідчить про те, що сучасне розуміння цього поняття склалось у результаті окремих ідей етики, психології та фінансово-економічної діяльності, в яких етика сприймається як: елемент ідеалу професіонала, відображення потреб і цінностей соціуму; система вимог до професії банкіра; регулятор взаємовідносин між банківськими працівниками та фізичними або юридичними особами; результат самоосвітньої діяльності працівника; складова функціонування банківської системи.

Н. Петренко у своїх дослідженнях професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників стверджує, що важливими компонентами загаданої компетентності є професійно-етичні знання і професійно-етичні цінності. На її думку, *«професійно-етичні знання – це, насамперед,*

знання й розуміння моральних категорій, професійно-етичних норм, стандартів поведінки й відносин у сфері професійного спілкування та службових ситуацій. Так знання – це засвоєний сукупний філософський, соціальний досвід людства, виражений у науковій теорії й способах наукового мислення. Це не тільки знання необхідних філософських та етичних категорій, але й певний рівень світогляду і світорозуміння» [9].

Фахівці банківської справи повинні бути обізнаними з такими групами етичних категорій, як: категорії моральної свідомості, моральних відносин і моральної діяльності. До категорій моральної свідомості належать: моральна норма, моральні переконання, моральна мета, моральний вибір та ін., що виражають конкретні ідеї про належну з етичної точки зору поведінку.

Ще однією складовою професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи є *професійно-етичні цінності*. Найважливішою цінністю у складі професійної етики є професійний обов'язок, який є головним провідником морального обов'язку. Професійно-моральний обов'язок банківського працівника – надання послуг клієнтам банківських установ на засадах високої моралі, довіри та порядності.

Таким чином, професійний обов'язок банківських працівників відображає ту сторону професійно-моральних взаємовідносин, що має вияв у спонуканні до дій, необхідних для виконання професійних обов'язків.

З професійним обов'язком банківських працівників тісно пов'язані ще такі професійно-етичні цінності, як «*професійна відповідальність*» і «*професійна совість*». Поняття «професійна відповідальність» відображає реальну залежність між результатом професійної діяльності й тими наслідками, які він може мати для суспільства або для конкретних людей. Бути професійно відповідальним банківським працівником – означає гарантувати суспільству якісне виконання свого професійного обов'язку й робити це за будь-яких обставин [4].

«Професійна совість», у свою чергу, є ще одним гарантом виконання професійного обов'язку банківського працівника, оскільки є внутрішнім середовищем процесу діяльності, яке стимулює відповідальну професійну поведінку й попереджає безвідповідальну.

«Совість – це вияв моральної самосвідомості особистості, її здатності здійснювати моральний самоконтроль, самостійно формулювати для себе моральні обов'язки, вимагати від себе їх виконання і здійснювати оцінку своїх учинків» [9].

«Совість є своєрідним імунітетом від багатьох моральних хвороб. Як зазначає Г. Дубов, вона не дозволяє недбало ставитись до своїх професійних обов'язків, обманувати, красти, лицемірити» [9].

Професійна гідність та професійна честь також є одними з різновидів професійно-етичних цінностей. Гідність виступає як поняття моральної свідомості й категорія етики «гідність», тому розкриває моральне ставлення людини до себе, а також ставлення до неї інших людей і суспільства загалом. Гідність є усвідомленням особистої самоцінності й моральної рівності з іншими людьми [7]. Професійна гідність виявляється як установка на вчинки, які повинні відповідати соціальній значущості професії й суспільному уявленню про цю значущість. Як показує досвід, із втратою професійної гідності втрачається й авторитет банківського працівника.

Честь – це моральне ставлення людини до себе, що виявляється в усвідомленні власного соціального статусу, роду діяльності і моральних заслуг, і відповідне ставлення до неї суспільства, яке поєднується з її репутацією [9]. Поняття «професійна честь» містить такий аспект професійно-моральних відносин, що має ціннісну природу.

Згадані вище норми залежать від морального рівня професійної соціальної спільноти, а також від ставлення суспільства до цієї професії. Сприйняті особистістю вони викликають у людини готовність жити й діяти таким чином, щоб не зганьбити професійну честь, тобто при цьому формується відповідна психологічна установка. Прагнення особистості підтримувати професійну честь перетворюється у вагомий мотив щодо відповідальної професійної поведінки.

Щодо банківських працівників, то категорія «професійна честь» виступає своєрідним критерієм у самооцінці ними своїх учинків, є свідченням готовності жити й діяти таким чином, щоб не осоромити своїх колег, своє професійне оточення та середовище. Бажання підтримувати професійну честь є важливим мотивом відповідальної професійної поведінки банківських працівників.

В українській банківській системі існує свій інструментарій покращення етичної поведінки – етична система цінностей, етичні правила – Кодекс честі українського банкіра. Ключові положенням зазначеного Кодексу є такими:

«У своїй професійній щоденній діяльності банкір утверджує: обов'язковість. Банкір тримає слово. Його слово цінне і надійне. Банкір бездоганний у додержанні «правил гри»; чесність. Банкір не бере участі у незаконних та аморальних справах, вживає заходів, щоб не допускати їх; повагу до інтересів клієнтів. Банкір цінує інтереси клієнта як свої власні. Це – запорука успіху та добробуту всіх; надійність у збереженні таємниць. Банкір надійно зберігає конфіденційні відомості, довірені йому іншими особами чи організаціями; коректність. Банкір утримується від дій, що завдають шкоду будь-кому. Він визнає лише чесну конкуренцію як засіб боротьби за лідерство. Банкір коректний у словах і діях; відповідальність. Банкір несе відповідальність перед людиною, суспільством, природою. Він не керується особистими, груповими чи відомчими інтересами, якщо вони суперечать законам суспільства або загальнолюдським цінностям; гуманність. Банкір підтримує традиції національного підприємництва, благодійність та милосердя. Він допомагає нужденному, використовуючи всі наявні можливості; єдність і солідарність у міжбанківських відносинах. Банкір дотримується принципів єдності, солідарності, взаємодопомоги, стверджує дух корпоративності та довіри у стосунках з іншими банкірами» [5, с. 72–73].

Враховуючи сутність та особливості професійної та етичної компоненти професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи, сформулюємо зміст цього поняття: професійно-етична компетентність майбутніх фахівців банківської справи – це складне індивідуально-психологічне утворення, що об'єднує теоретичні знання з професійної етики та професійні практичні вміння банківського працівника, що забезпечують вибір ним свідомої етичної поведінки відповідно до професійно-етичних норм.

Сучасні дослідники висловлюють різні точки зору щодо структури професійної компетентності. Проаналізувавши наявні дослідження, взяли за основу позицію Н. Кузьміної [7] та виділили такі компоненти професійно-етичної компетентності майбутніх фахівців банківської справи:

спеціальний компонент – компетентність у галузі економіки, фінансів, кредитної діяльності, бухгалтерського обліку, банківської діяльності, що включає знання цих наук, а також навички та вміння застосовувати науково-економічні знання на практиці; вона визначає теоретичну готовність працівника банківської справи до реалізації своїх професійних функцій;

етичний компонент – це компетентність, що являє собою складне соціальне утворення на основі інтеграції професійних (економічних) знань, практичних умінь у галузі етики та відповідного набору особистісних якостей, що обумовлюють готовність до етично адекватної поведінки у соціумі в ситуаціях морального вибору;

проектно-креативний компонент – проявляється в умінні обирати найбільш раціональні форми роботи для різних видів діяльності банківського працівника, в умінні формувати пропозиції щодо покращення роботи фінансової установи, в якій здійснюється професійна діяльність;

організаторсько-діагностичний – полягає в умінні аналізувати, прогнозувати кінцевий результат своєї професійної діяльності, вмінні організувати ситуації соціальної, професійної та комунікативної взаємодії;

рефлексивний компонент – проявляється у самоусвідомленні й самопізнанні своєї професійної діяльності, а також у її об'єктивній самооцінці.

Отже, аналіз наукових підходів щодо розуміння сутності професійної компетентності майбутніх фахівців дозволив сформулювати визначення професійно-етичної компетентності та її компонентів для фахівців банківської справи.

Одним із напрямків подальших перспективних досліджень є проблема вдосконалення морально-духовної сфери, ціннісно-сміслових орієнтацій майбутніх фахівців банківської справи у процесі їх професійної діяльності.

Список використаної літератури

1. Альбуханова-Славская К. А. Стратегия жизни / К. А. Альбуханова-Славская. – М. : Мысль, 1991. – 158 с.
2. Андреев Г. И. Формирование профессионально-этической культуры студентов образовательных учреждений МВД РФ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Г. И. Андреев. – Чебоксары, 2002. – 213 с.
3. Баловсяк Н. Інформаційна компетентність фахівця / Н. Баловсяк // Педагогіка і психологія проф. освіти. - 2004. - № 5. - С. 21-28.
4. Гуренко О. І. Формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету в умовах поліетнічного середовища : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / О. І. Гуренко. – Х., 2005. – 295 с.

5. Демченко Д. І. Характеристика поняття «іншомовна компетентність» майбутнього юриста / Д. І. Демченко // Пробл. інж.-пед. освіти. – 2005. – № 10. – С. 86–90.
6. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. Г. Карпова ; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2004. – 280 с.
7. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М. : Высшая школа, 1990. – 203 с.
8. Маркова А. К. Психологический анализ профессиональной компетентности учителя / А. К. Маркова // Совет. педагогика. – 1990. – № 8. – С. 12–15.
9. Петренко Н. В. Результаты формування професійно-етичної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі фахової підготовки / Петренко Н. В. // Сучасна освіта і наука в Україні: наукові здобутки, стан і перспективи : матер. VI Всеукр. з міжнар. участю наук.-практ. заочної конф. (Запоріжжя, 27-28 січ. 2011 р.) / Всеукраїнське громадське об'єднання «Нова освіта». – Запоріжжя, 2011. – С. 76–79.
10. Г. Дубов, Петровская, Л. А. Компетентность в общении / Л. А. Петровская. – М.: [б. и.], 1989. – 137 с.
11. Форд Г. Моя жизнь, мои достижения. Пер. с англ./Научн. ред. д-р экон. наук Е. А. Кочерин. – Предисл. проф. Н. С. Лаврова /1924 г./; Послесл. проф. И. Л. Андреева /1989 г./ – М.: Финансы и статистика, 1989. – 206 с.

Рецензент – доктор педагогічних наук, доцент Діденко Олександр Васильович.

Стаття надійшла до редакції 28.11.13.

Грыцив В. Б. «Особенности содержания и структуры профессионально-этической компетентности будущих специалистов банковского дела».

В статье автор проводит анализ компетентностного подхода и подробно останавливается на разновидности профессиональной компетентности – профессионально-этической компетентности. Определяются сущность и особенности формирования указанной компетентности для специалистов банковского дела, а также выделяются ее основные компоненты.

Ключевые слова: компетентность, профессионально-этическая компетентность, профессиональная этика, мораль, нравственный компонент, профессиональный компонент.

Hrytsiv V. «Peculiarities of Content and Structure of Professional and Ethical Competence of Potential Specialists of Banking Business».

The results of the analysis of the application of the competency approach in the training of potential specialists of banking business have been shown and peculiarities of the content and structure of professional and ethical competence have been determined in the article.

Based on the analysis of scientific, educational and psychological literature understanding of "competence" as the ability to effectively and creatively apply knowledge and skills in interpersonal relationships - situations that involve interaction with others in a social context and in professional situations has been taken as the basis in the thesis.

To determine the content of definition of "professional and ethical competence of potential specialists of banking business", the characteristics of their profession have been analysed.

The main ones are: speciality of profession of bank employees creates for them the highest demand in the labour market; profession of a banker requires excellent analytical skills, concentration, patience, communication skills, organization, etc.; profession of a banker enables career development; banking specialists perform calculations of material, labour and financial costs, participate in the development of new products.

Considering the peculiarities of professional and ethical competence of potential banking specialists it was determined that it is a complex psychological entity that combines theoretical knowledge of ethics and professional practice skills of bankers assuring their conscious choice of ethical behaviour in accordance with professional and ethical standards.

Structurally professional and ethical competence of banking specialists includes specific component (competence in economics, finance, credit operations, accounting, banking, which includes knowledge of these sciences, as well as skills to apply scientific and economic knowledge in practice; it defines the theoretical readiness of potential bankers to realize their professional functions), ethical component (complex social formation based on the integration of professional (economic) knowledge and practical skills in the field of ethics and the corresponding set of personal traits that contribute to readiness for ethically appropriate behaviour in society in situations of moral choice), design creative component (manifested in the ability to choose the most rational form of work for different types of activity of a bank employee, in the ability to make suggestions for improvement of the financial institution in which the professional activity is carried out), organizational diagnostic (manifested in the ability to analyze, to predict the outcome of the professional activity, in the ability to organize social situation, professional and communicative interaction) and the reflective component (manifested in self-awareness and self-knowledge of their professional activity , as well as its objective self-assessment).

Keywords: competence, professional and ethical competence, professional ethics, morality, ethics component, professional component.